

„Politinių atspalvių“ specialioji kartoteka Estijoje 1940–1957 m.

Sovietų Sąjungos okupuotos ir aneksuotos Baltijos valstybės turėjo būti kuo greičiau įtrauktos į bendrą SSRS politinę sistemą. Pagal sovietinį modelį buvo numatyta sukurti represinį aparatą, taip pat tiesiogiai su juo susijusią politinę prievartą vietos gyventojų atžvilgiu. Daugeliui Estijos piliečių netikėtai buvo priklijuotos tokios etiketės kaip „kontrrevoliuciniai ir antisovietiniai elementai“, „socialiai svetimi elementai“, „tėvynės išdavikai“, „nacionalistai“, „banditai“ ir pan. Savarankiškos valstybės vyriausybės vykdyta veikla, kuria buvo siekiama stiprinti valstybę ir tarnauti jos interesams, Sovietų Sąjungoje buvo pavadinta „nusikaltimu revoliucijai“. Turėtus postus Estijos Respublikos administraciniame aparate, tarnybą jos kariuomenėje ir policijoje naujoji valdžia laikė nusikaltimu. Pilietinė patriotinė veikla valstybės labui, pavyzdžiui, dalyvavimas Išsivadavimo kare arba priklausymas Gynybos sąjungai (*Kaitseliit*), buvo prilyginta kriminaliniam nusikaltimui. Panašiai buvo vertinama įvairių partijų, sąjungų ir kitų visuomeninių organizacijų veikla. Visi asmenys, priklausę minėtoms kategorijoms, buvo vadinami klasiniais priešais. Jie pradėti izoliuoti nuo visuomenės jau 1940 m. liepos mėn., ir šis procesas kasdien sparčiai didėjo, tad per vienus metus Estijoje buvo suimta apie 8 tūkst. žmonių¹.

Tam tikrą vaidmenį šiame procese atliko NKVD priklausantys archyvai. Siekiant išvalyti visuomenę nuo „svetimų elementų“, saugumo organams reikėjo kompromituo-

jančios medžiagos. Jos buvo ieškoma archyvų dokumentuose.

Estijos SSR vidaus reikalų liaudies komisariatas 1940 m. rugsėjo 4 d. visą archyvinę dokumentinę medžiagą paskelbė valstybės nuosavybe. Visi tiek veikiančių, tiek nacionalizuotų ar panaikintų valstybinės svarbos įstaigų ir organizacijų dokumentai privalėjo būti perduoti valstybės archyvams. Veikiančių įstaigų einamieji dokumentai galėjo būti palikti vietose tik griežtai nustatytam laikotarpiui. Pirmiausia į archyvus pateko Estijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir Karo ministerijos dokumentai, daugelis jų tuo pat metu buvo padėti į specialius slaptuosius skyrius². Būtent šiuose dokumentuose pirmiausia buvo galima rasti kompromituojančios medžiagos.

1940 m. lapkričio 23 d. SSRS NKVD buvo patvirtinta „Instrukcija valstybės, kraštų, sričių, respublikinių ir sąjunginių archyvų slaptųjų fondų skyriams dėl asmenų, apie kuriuos esama kompromituojančios archyvinės medžiagos, įskaitos“. Joje numatyta įtraukti į įskaitą visus „kontrrevoliucinius elementus“. Instrukcija buvo išsiuntinėta Ukrainos, Baltarusijos, Moldavijos, Karelijos, Latvijos, Lietuvos ir Estijos NKVD archyvų valdybų viršininkams. Tuo pat metu buvo registruojamos kategorijos žmonių, kuriuos sovietų valdžia laikė itin pavojingais ir todėl skubiai izoliuotiniais³.

Vientisa tokių duomenų rinkimo sistema Sovietų Sąjungoje buvo sukurta ir įdiegta 1939 m. rugsėjo mėn. Archyvai privalėjo

turėti ir tvarkyti „įvairių politinių atspalvių kontingento“ kartoteką. Ši kartoteka buvo sąjunginė ir iš pradžių apėmė 27 atskiras „politinio atspalvio“ asmenų kategorijas. Pirmiausia į ją buvo įtraukta caro šeima ir Laikinosios vyriausybės nariai, baltagvardiečiai, žandarai, menševikai, eserai, užsienio valstybių specialieji agentai ir t. t. Ilgainiui „politinio atspalvio“ kategorijų daugėjo.

Apie kiekvieną įtartą asmenį archyve buvo pildoma kortelė, kurioje buvo užrašomas vardas, pavardė ir tėvavardis, gimimo metai ir vieta, darbovietė ir pareigos, duomenys apie įvairius kompromituojančius ryšius, pateikiamos šaltinių nuorodos, t. y. bylų šifrai. Nustatyti asmenys buvo įtraukiami į bendrą trijų egzempliorių informacinį sąrašą. Pirmas egzempliorius buvo perduodamas NKVD archyvų skyriui, antras – NKVD Valstybės saugumo valdybai, o trečias – SSRS NKVD Vyriausiajai archyvų valdybai. Sąrašai archyvuose nebuvo paliekami, ten buvo tik kartotekos⁴.

Archyvų darbuotojai ne tik sudarinėjo kartotekas, bet ir privalėjo atsakinėti į operatyvinių ir partinių institucijų paklausimus. Gavus paklausimą, atsakymas turėjo būti duodamas per 24–48 valandas.

Kas gi Estijoje 1940 m. buvo įtraukiami į „politinių atspalvių“ kartoteką? Pirmiausia tai buvę Estijos Respublikos vyriausybės nariai, teismų, prokuratūros ir administracinių organų darbuotojai, partijų nariai, policininkai ir karininkai. Metams bėgant, įtartinų asmenų gerokai padaugėjo.

1940 m. į pirmąją suimtųjų bangą pateko Estijos politinės policijos (gynybos policija nuo 1925 m. buvo pervadinta politine policija) vadovai ir tarnautojai, jie buvo priskirti pavojingiausių sovietizacijos priešų kategorijai. Duomenys apie politinės policijos darbuotojus į NKVD organų rankas pateko anksčiau, negu prasidėjo atvira okupacija. 1941 m. kovo mėn. į Estiją papildomai buvo atsiųstos 69 bylos, sudarytos buvusiems po-

litinės policijos darbuotojams, ir 60 dėžučių su įvairiais fotonegatyvais⁵. Kokio pobūdžio buvo ta medžiaga, nepaaiškinta. Siekiant sufabrikuoti bylas policininkams ir pateikti jiems kaltinimus, Finansų ministerijos metinėse ataskaitose buvo ieškoma duomenų apie išmokas, iš kurių buvo galima spręsti, kad pinigai gauti už provokacinę veiklą. Tokia medžiaga turėjo būti perduodama originalo forma. Nurodyta: „Panaudoti asmenų suėmimui“. Dokumentų originalai buvo išgami į suimtųjų bylas kaip daiktiniai jų kaltės įrodymai⁶.

„Politinių atspalvių“ kartotekos sudarymą remiantis užpildytomis kortelėmis chronologiškai galima suskirstyti į tris etapus: 1940–1941, 1942–1944 ir 1945–1957 m.

1. Pirmoji sovietinė okupacija (1940–1941 m.)

1940 m. rugpjūčio 15 d. į Taliną atvyko Michailas Organovas – sovietų saugumo organų darbuotojas nuo 1936 m. Rugsėjo 20 d. jis tapo ESSR NKVD archyvų skyriaus viršininko pavaduotoju. Viena svarbiausių jo funkcijų buvo panaudoti archyvinius dokumentus operatyviniame darbe. Nuo 1941 m. sausio iki gegužės mėn. į „politinių atspalvių“ kartoteką buvo įtraukti 37 794 asmenys ir atsakyta į paklausimus dėl 27 597 „įtartinų“ asmenų⁷. Estijai tai labai dideli skaičiai – juk kalbama apie 2,5 proc. gyventojų! 1941 m. birželio mėn., prieš prasidedant karui, M. Organovas skundėsi, kad archyvas kasdien gauna apie 100 paklausimų dėl įvairaus „politinio atspalvio“ asmenų ir tiesiog fiziškai neįmanoma į juos atsakyti instrukcijoje nustatytais terminais. Maskvos viršininkų jis prašė tikslesnių paaiškinimų šiuo klausimu⁸. Šį darbą Estijoje nutraukė karas.

2. Sovietai užnugaryje (1942–1944 m.)

Vis dėlto kartoteka buvo tvarkoma ir užnugaryje, Kirove, kur 1942 m. buvo evakuota Valstybinio archyvo slaptojo skyriaus

medžiaga. Kartotekos sudarymo darbas vyko 1942–1944 m. Per tą laiką kartoteka pasipildė maždaug 53 tūkst. naujų kortelių.

3. Pokario laikotarpis (1945–1957 m.)

Pokariniu laikotarpiu fondai buvo toliau intensyviai tvarkomi. Ypač aktyviai šioje srityje veikta 1945–1949 ir 1953–1954 m. 1945 m. į įskaitą buvo įtraukti 45 376 asmenys pagal 36 „politinius atspalvius“, 1946 m. – jau 40 „politinių atspalvių“ 39 468 asmenys ir t. t.⁹ 1940–1957 m. „politinių atspalvių“ kartotekoje buvo apie pusę milijono kortelių, jos buvo papildomos dar kitomis kartotekomis.

Sudarant „politinių atspalvių“ kartoteką, duomenims rinkti į apdorojamus fondus papildomai buvo įtraukti dar du šaltiniai. Pirma, tai buvo politinės policijos kartoteka, apimanti daugiau kaip 200 tūkst. kortelių. Anksčiau ji buvo skirta vidaus naudojimui¹⁰ ir joje daugiausia buvo sukaupiti duomenys apie asmenis, įtariamus prokomunistinėmis nuotaikomis. Šioje kartotekoje taip pat buvo duomenų apie „Išsivadavimo karo dalyvių sąjungos“ narius, kelias studentų organizacijas ir daugelį socialiai aktyvių veikėjų. Žinoma, į ją pateko duomenys ir apie atsitiktinius asmenis. Kaip rodo sovietiniais metais suimtų asmenų bylų analizė, tie duomenys buvo naudojami fabrikuojant kaltinimus, ypač Išsivadavimo karo dalyviams¹¹. Beveik visi žymūs Išsivadavimo karo veikėjai buvo suimti.

1944 m. rudenį sovietų operatyviniai darbuotojai į savo arsenalą įtraukė dar ir kitą kartoteką. Ją sukomplektavo vokiečių okupacinės valdžios įstaigos ir traukdamosi paliko Estijoje. Kartotekoje buvo apie 160 tūkst. kortelių apie asmenis, tarnavusius vokiečių kariuomenėje, žuvusius frontuose, sužeistus, patekusius į nelaisvę ir be žinios dingusius Estijos piliečius. Ši medžiaga buvo dažnai naudojama per pokario suėmimus.

Sajunginės „politinių atspalvių“ kartotekos sudarymas baigtas XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje, maždaug tuo metu baigėsi ir

masinės represijos. 1960 m. kartoteka iš Maskvos buvo pervežta į Sibiro miestą Jalutorovską. Šiuo metu dalis jos yra dingusi, o pasinaudoti likusia dalimi labai sunku.

Nutraukus „politinių atspalvių“ kartotekos sudarymą, vietos archyvams buvo išsiuntinėtas paklausimas, ar jie nori atgauti savo medžiagą. Dauguma archyvų atsakė neigiamai, tarp jų Ukrainos, Baltarusijos ir Lietuvos archyvai. Latvijos ir Moldavijos archyvai pareiškė, kad norėtų atgauti savo kartotekas¹². Duomenų apie tai, ar dalis kartotekų buvo gražinta, neturime. Taip pat nežinoma, kaip į tai reagavo Estijos archyvas. Tačiau Estijoje išliko kartotekos, kuriomis remiantis Maskvai buvo sudarinėjamas „politinių atspalvių kontingento“ informacinis sąrašas. Šių kartotekų duomenimis galima pasinaudoti ir mūsų dienomis, ypač rengiant ypatingo turinio archyvines pažymas. Archyvų darbuotojai teigia, kad kartotekos jų darbui labai naudingos.

Šiuo straipsniu nesiekama nuodugniai išanalizuoti visas kategorijas asmenų, apie kuriuos kartotekoje buvo surinkti duomenys. Jame apžvelgiami tik būdingiausi kartotekos sudarymo principai ir pateikiami būdingiausi pavyzdžiai.

Kaip minėta, sąjunginė kartoteka apėmė 27 „politinių atspalvių“ kategorijas, bet jų skaičius ilgainiui labai greitai augo. Asmenys, patekę į konkrečias kategorijas, vėliau „Operatyvinės įskaitos atspalvių sąraše“ buvo suskirstyti į 12 didelių grupių. Didelės grupės taip pat buvo suskirstytos į mažesnes pagal įvairius požymius, tarp jų ir pagal tautybę.

Toliau pateikiamas „Operatyvinės įskaitos atspalvių sąrašas“ buvo sudarytas 1952 m.¹³ Čia nurodytos pagrindinės sąrašo grupės.

I. Užsienio agentai arba tuo įtariamieji asmenys (buvo įrašomi į įskaitą pagal valstybes).

II. Fašistiniai policijos ir baudžiamieji organai, asmenys, susiję su kontržvalgyba arba vykdę agentūrinį tyrimo darbą.

III. Užsienio antisovietinių organizacijų dalyviai. Kreiptas dėmesys tik į rusų organizacijas. Pastabose buvo paaiškinama, kad „užsienio antisovietinių nacionalistinės pakraipos organizacijų (ukrainiečių, lietuvių, latvių, armėnų ir t. t.) dalyvius reikia priskirti nacionalistų kategorijai“.

IV. Antisovietinių buržuazinių nacionalistinių partijų, organizacijų ir grupuočių nariai buvo skirstomi pagal tautybę:

1) ukrainiečiai	7) armėnai
2) baltarusiai	8) panturkai
3) lietuviai	9) panislamistai
4) latviai	10) žydai
5) estai	11) kitos tautybės
6) gruzinai	(nurodyti, kokios).

V. Asmenys, priklausantys dešiniųjų trockininkų, menševikų, eserų ir anarchistų organizacijoms bei grupėms.

VI. Asmenys, priklausantys antisovietinėms buržuazinės demokratinės pakraipos organizacijoms ir grupuotėms.

VII. Asmenys, įtariamai teroristiniais ketinimais (sajunginio ar vietinio masto).

VIII. Asmenys, kaltinami šiais nusikaltimais:

- 1) diversija, kenkimas, sabotazas;
- 2) sukilimas ir politinis banditizmas;
- 3) tėvynės išdavimas (perėjimas į priešo pusę, pabėgimas į užsienį, atsisakymas grįžti į tėvynę, bendradarbiavimas su vokiečių okupantais);
- 4) ketinimai išduoti.

IX. Antisovietinė propaganda (atsišaukimų ir anoniminių dokumentų rengimas bei platinimas).

X. Antisovietinė veikla kaltinami dvasininkai, kulto tarnai ir sektantai.

XI. Asmenys, kaltinami valstybiniais nusikaltimais (nurodyti, kokiais).

XII. Asmenys iš buvusių Lenkijos, Rumunijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos ir kitų buržuazinių valstybių, įtariamai priklausymu užsienio žvalgybos agentūroms.

Tiriant Estijoje sudarytos kartotekos medžiagą, išvelgiamos tam tikros kampanijos, kai vienas ar kitas „politinis atspalvis“ imdavo vyrauti ar kuriam laikui būdavo nustumiamas į šalį. 1940 m. ir per visą vėlesnį laikotarpį į pagrindinę kartoteką įtrauktų asmenų kategoriją sudarė *Kaitseliito* nariai.

1940–1944 m. daugiausia dėmesio buvo skiriama baltagvardiečių organizacijų nariams. Iš pradžių buvo nustatomi Judeničiaus Šiaurės vakarų armijos karininkai, savanoriai ir baudėjai. Vėliau pradėta reikalauti duomenų ir apie kariškius – SSRS priešus iš Vrangelio, Denikino ir kitų armijų. Suimtieji kaltinti šnipinėjimo veikla prieš SSRS (trečiųjų valstybių naudai).

1942 m. vasarą pradėta skubiai reikalauti tiek buvusių caro šeimos narių, tiek SSRS teritorijoje veikiančių vokiečių, austrų, rumunų, vengrų, suomių ir kitų asmenų, įtariamų šnipinėjimu, sąrašų. 1942 m. pabaigoje–1943 m. pradžioje SSRS saugumo organams itin parūpo 1918–1921 m. įvykiai. Ukrainos, Estijos ir Latvijos archyvai gavo tokio turinio nurodymą: „Iškilus būtinybei, tuoj pat atsiųsti pilietinio karo laikų buržuazinės vyriausybės narių sąrašus su vyriausybės veiklos tuo laikotarpiu aprašymu“. Skubiai buvo surinkti duomenys apie 263 asmenis, 1918–1921 m. ėjusius įvairias valstybines pareigas. Vėliau šis sąrašas buvo gerokai papildytas¹⁴. Po karo Kirove dar buvo surinkta nemažai duomenų maždaug apie 50 asmenų, priklausančių įvairioms kategorijoms (žr. priedą).

1944 m. sugrįžus sovietams, į saugumo organų rankas pateko sąrašai asmenų, kurie, surasti Estijoje, turėjo būti suimti. Sudarant šiuos sąrašus buvo panaudoti „politinių atspalvių“ kartotekos duomenys. Tą aiškiai rodo toks faktas.

Nuo 1944 m. vasario iki birželio mėn. Estijos archyvų skyriaus viršininkas Bernhardas Veimaras buvo komandiruotėje Leningrade, ten jis analizavo laikraščius, ėjusius Estijoje vokiečių okupacijos metais. 483 egzempliorius

tų laikraščių jam pavyko gauti tarpininkaujant Leningrado fronto ir Estijos šaulių korpuso politiniams skyriams. Remiantis laikraščiuose surasta informacija į kartoteką buvo įtraukta 2280 asmenų. Tarp jų buvo ne tik politinių veikėjų – policininkų ir asmenų, tarnavusių vokiečių kariuomenėje, bet ir pramonininkų, valstiečių, kulto tarnų, mokslininkų, aktorių, sportininkų, žurnalistų. Su surinkta medžiaga 1944 m. liepos mėn. susipažino Leningrade esantys būsimieji Estijos apskričių saugumo organų darbuotojai. Jie išsirašė į kartoteką įtrauktų asmenų, gyvenančių jų apskrityse, pavardes¹⁵. Daugelis į tuos sąrašus įtrauktų asmenų 1944 m. rugsėjo mėn. pasitraukė į Vakarus, kad vėl nereikėtų patirti viso naujų represijų siaubo. Likusiųjų vietose laukė šaukimas atvykti į saugumo organus, po kurio dauguma jų buvo išsiųsti į lagerius.

Pasibaigus karui pradėta masiškai tyrinėti po vokiečių okupacijos likusių įstaigų fondus. Centrinio valstybės archyvo slaptojo skyriaus darbuotojams teko skubiai ištirti vokiečių įstaigų struktūrą ir sudaryti schemas, pagal kurias saugumiečiai turėjo išnagrinėti bendrą jų sistemą. Tuo pat metu archyve buvo renkami duomenys apie savigyną, vokiečių kariuomenę, asmenis, tarnavusius policijoje, karo belaisvius ir dingusiuosius be žinios; buvo naršomos asmens duomenų kartotekos, kurias Estijoje paliko vokiečių saugumo policija. Itin daug dėmesio buvo skiriama informacijai apie politinio pasitikėjimo asmenis. Į įskaitą buvo įtraukti visi apklaustieji, davę parodymus.

Apibūdinant visos pokarinės „politinių atspalvių“ kartotekos duomenis, reikia pažymėti šį faktą. Tuo atveju, kai darbuotojams būdavo pavedama sistemingai ištirti tam tikras fondo dokumentų dalis, jie šį darbą atlikdavo itin kruopščiai. Tai būdinga įvairiems Estijos administraciniams padaliniams.

Planingai tirdami fondus, archyvų darbuotojai turėjo vykdyti ir vadinamąsias ypatingas užduotis. Pavyzdžiui, buvo sudaryti

tam tikrų rajonų gyventojų sąrašai. Remiantis Pramonės rūmų pramonės registru, į įskaitą buvo įtraukti buvę savininkai. 1949 m. buvo peržiūrėta komisijos perkeldinimo į Švediją reikalams vokiečių okupacijos metais medžiaga. Joje išliko sąrašas asmenų, norinčių evakuotis į Švediją. 1950–1951 m. archyvistai sudarė kai kurių studentų organizacijų, veikusių Estijos Respublikoje, narių sąrašus ir t. t.

Kartotekos duomenys buvo naudojami pateikiant kaltinimus suimtiesiems. Be to, pagal ją buvo tikrinami anketiniai ir biografiniai duomenys, taip pat ja naudotasi tiriant kai kurių sovietinių tarnautojų praeitį. Pavyzdžiui, buvo tikrinama iš Estijos evakuotų asmenų, tuo metu dirbusių įvairiuose sovietiniuose institutuose sovietų užnugaryje, praeitis. Kompromituojančios medžiagos rasta maždaug apie trečdalį žmonių, apie kuriuos buvo parašyti atsakymai į paklausimus 1943 m. Dauguma jų buvo *Kaitseliito*, Tėvynės sąjungos arba Karių sąjungos nariai, dalyvavę Išsivadavimo kare. Tačiau tarp įtariamųjų ir tikrinamųjų, apie kuriuos taip pat buvo renkama kompromituojanti medžiaga, buvo ir vadinamųjų monarchistų, suomių kariuomenės savanorių Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare ir t. t.¹⁶

Kaip pavyzdį galima pateikti paklausimą dėl 106 asmenų, kurie 1950 m. rengėsi ekskursijai į Maskvą. Dauguma ekskursantų buvo darbininkai. Apie 10 žmonių rasta kompromituojančios medžiagos. Tarp jų buvo *Kaitseliito*, Tėvynės sąjungos narių, vengiančiųjų sovietinės mobilizacijos, buvęs prekybininkas, buožės šeimos narys ir t. t. Saugumo ministerija rekomendavo šių žmonių jokių būdu neišleisti už Estijos ribų¹⁷.

Masiškai tiriant archyvinis fondus buvo surinkta daugybė kompromituojančios medžiagos. Tam tikrais duomenimis, į šią kartoteką buvo įtraukta ketvirtis Estijos gyventojų. Vis dėlto duomenų buvo kelis kartus daugiau, negu saugumo organai panaudojo operatyviniame darbe kaip kaltinamąją

medžiagą 1940–1950 m. Kaip minėta, kartoteka masiškai naudotasi tikrinant piliečių užpildytų anketų duomenis ir kt.

„Politinių atspalvių“ kartoteka remtasi valant sovietinę visuomenę nuo „svetimų elementų“. SSRS vidaus reikalų liaudies komisariato laiške iš Maskvos, atsiųstame Estijos archyvų skyriams, rašoma, kad „politinių atspalvių“ kartotekos sudarymas prilygsta kovinei užduočiai, kurią reikia atlikti tiksliai ir skubiai“¹⁸.

Darbas, susijęs su „politinių atspalvių“ kartoteka, buvo nutrauktas 1957 m., tačiau analogiškos asmens kortelės archyvuose buvo pildomos dar ir XX a. septintajame dešimtmetyje, ir vėliau, net iki 1989 m. Žinoma, tai daryta remiantis vėlesnėmis instrukcijomis ir kitais tikslais, tačiau tai jau kito tyrimo, kuriam dar neatėjo laikas, tema.

Priedas

Sąrašas „politinių atspalvių“, pagal kuriuos buvo tiriami ir nustatomi asmenys Estijoje 1942–1944 m.

Tarp jų buvo:

- Estijos Respublikos vyriausybės, *Riigikogu* (parlamento) ir valstybinių komisijų nariai
- Teismo ir prokuratūros darbuotojai
- Aukščiausiojo karo teismo nariai
- Įvairių ministerijų tarnautojai, skyrių vedėjai, direktoriai
- Užsienio valstybių pasiuntinybių Estijos Respublikoje darbuotojai, įvairių rinkiminių komisijų ir misijų nariai
- Estijos kariuomenės aukštoji vadovybė
- *Kaitseliito* nariai
- Pasienio punktų vadovai
- Kalėjimų viršininkai ir prižiūrėtojai
- Policininkai, politinės policijos darbuotojai ir agentai
- Asmenys, tarnavę suomių kariuomenėje ir turėję nuopelnų bei apdovanojimų Estijos Respublikoje
- Suomia, lenkai, latvių karininkai ir kareiviai, turintys valstybinį apdovanojimą – Estijos Respublikos laisvės kryžių
- Išsivadavimo karo dalyviai, gavę žemės
- Asmenys, apdovanoti už 1924 m. gruodžio 24 d. sukilimo nuslopinimą
- Pripažinti kaltais komunistai, įtariamai oportunistai
- Pramonininkai, koncesioninkai (didesnių valstybinių užsakymų gavėjai), verslininkai, akcinių bendrovių direktoriai ir kt. kapitalistai bei fabrikantai, pirkliai ir firmų direktoriai
- Estijos piliečiai, gyvenę Sovietų Sąjungoje; Estijos pasiuntinybės ir kitų SSRS veikiančių komisijų darbuotojai, sovietų valdžios suimti už kontrrevoliucinę veiklą, šnipinėjimą ir spekuliaciją
- Buožės ir liaudies priešais sovietų valdžios paskelbti asmenys, dauguma jų – estai ir pabėgėliai iš SSRS į Estiją, kuriems buvo leista gyventi Estijoje
- Įvairių tautybių atstovai, gyvenę Estijoje neturėdami pilietybės su Nanseno pasais¹⁹

Dar prieš sugrąžinant Estijai archyvinę medžiagą iš Kirovo buvo ištirti du Užsienio ministerijos dokumentų fondai: „Estijos karinė atstovybė Londone“ ir „Estijos karinė atstovybė Lenkijoje“.

Nuorodos

¹ Apie žmonių netektis Estijoje žr.: Aigi Rahi-Tamm, „Население. Человеческие потери“, *Белая книга. О потерях, причиненных пароду Эстонии оккупациями 1940–1991 гг.*, 2005; *Estonia 1940–1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes against Humanity*, T. Hiio, M. Maripuu, I. Paavle (eds.), Tallinn, 2006.

² Estijos valstybinis archyvas (toliau – ERA), f. R-2338, ap. 1, b. 5, l. 6–8.

³ В. Е. Корнеев, О. Н. Копылова, „Архивы на службе тоталитарного государства (1918–начало 40-ых г. г.)“, *Отечественные архивы*, 1992, No 3, c. 21.

⁴ О. Н. Копылова, „В поисках „спецкартотеки ГАУ НКВД СССР“, *ibid.*, 2000, No 1, c. 33–34.

⁵ ERA, f. R-2338, ap. 1, b. 10, l. 166, 219.

⁶ *Ibid.*, f. R-1490, ap. 1s, b. 2, l. 3.

⁷ *Ibid.*, b. 1, l. 13.

⁸ *Ibid.*, b. 2, l. 67.

⁹ *Ibid.*, f. R-2338, ap. 1, b. 59, l. 47; b. 78, l. 71.

¹⁰ Viena svarbiausių politinės policijos funkcijų buvo kovoti su tokiais nusikaltimais kaip kenkimas esamai demokratinei santvarkai ir veikla, kuria siekiama nuversti esamą santvarką. Ji privalėjo fiksuoti pavojingus asmenis, kurių veiksmai, pažiūros ir sie-

kiai kėlė grėsmę valstybės saugumui. Ypač buvo stebimi visi komunistai – jie buvo laikomi didžiausiais Estijos valstybingumo priešais.

¹¹ Estijos išsivadavimo karo dalyvių Centro sąjunga buvo sukurta siekiant suvienyti organizacijas, teikiančias materialinę paramą karo veteranams. Tačiau nuolat kišdamasi į politiką Sąjunga vis labiau virto politine jėga. 1933 m. rudenį politinė padėtis šalyje komplikavosi ir Išsivadavimo karo dalyvių organizacijos buvo uždraustos. Jų veiklą ir toliau stebėjo politinė policija.

¹² О. Н. Копылова, *op. cit.*, c. 35–36.

¹³ Estijos valstybinio archyvo filialas (partinis archyvas, toliau – ERAF), f. 131, ap. 1, b. 248, l. 1–3.

¹⁴ ERA, f. R-2338, ap. 1, b. 34, l. 33.

¹⁵ *Ibid.*, b. 50, l. 14–15.

¹⁶ *Ibid.*, b. 34, l. 51–54.

¹⁷ ERAF, f. 131, ap. 1, b. 202, l. 803–806.

¹⁸ ERA, f. R-1490, ap. 1s, b. 2, l. 17.

¹⁹ Nanseno pasai buvo išduodami asmenims, neturintiems pilietybės, arba pabėgėliams. Tai buvo laikinas dokumentas vietoj paso, patvirtinantis asmens tapatybę. Juo naudotasi ir politiniais tikslais. Nanseno pasus turėjo daugelis rusų baltųjų emigrantų ir jų šeimų narių.